Iulia Mărgărit

O „PAGINĂ” DIN ISTORIA LIMBII ROMÂNE LITERARE

Parcurgerea celor două volume de memorialistică semnate de Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, 1821–1891 (vol. I), 1914–1919 (vol. II)[1], oferă cititorului şansa de a cunoaşte societatea românească, în principal din Muntenia, sub diverse aspecte, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi, mai apoi, la începutul celui următor, în circumstanțe istorice extreme: Războiul de Independență, urmat la câteva decenii de Primul Război Mondial. În cazul de față, dintre aspectele prezentate, ne interesează unul singur, cel lingvistic, şi acela din punctul de vedere al lexicului, bogat în fapte reprezentative, în mai mare măsură decât alte compartimente ale limbii (morfologia ori formarea cuvintelor).

Autoarea, fiică a lui Ion C. Brătianu, prin căsătorie, Cantacuzino, şi-a petrecut copilăria, inclusiv adolescența, la conacul de la Florica, astăzi Ştefăneşti-Argeş, proprietate paternă convertită, cu timpul, în emblema toponimică a familiei, celebră prin tată, Ion C. Brătianu, om de stat, ministru de Finanțe, de Interne, în repetate rânduri, după Unire, cu rol decisiv în aducerea şi instalarea regelui Carol I şi în Războiul de Independență, ca ministru de resort, activ în continuare prin fiul său, Ionel I. C. Brătianu, de asemenea, om de stat, viitor prezident de consiliu, conducător al țării în momentele extrem de dificile ale primei conflagrații mondiale. Acolo, în reşedința de țară a familiei, au început şcoala copiii Brătianu, pe care cei mai mari dintre ei o vor continua la Bucureşti abia către sfârşitul liceului. Faptul nu este lipsit de importanță, deoarece explică anumite particularități de limbă, evidente în exprimarea Sabinei Cantacuzino, autoarea memoriilor. Începând învățătura la Florica, împreună cu ceilalți frați (în total 7), sub directa îndrumare a propriei mame, Pia Brătianu[2], învățătoare improvizată, originară de dincolo de Olt, orfană, crescută şi

[1] În cuprinsul articolului, cele două volume vor fi siglate prin simplificare I, II, pentru a nu îngreuna sistemul de trimiteri.

[2] *Să revenim la 1873. Mama ne dăduse până aci toate lecțiile noastre, ne învățase să scriem, să citim, geografie, socotelile şi citirea limbii franceze. Acum însă găsiră că nici timpul, nici rolul ei nu-i mai permiteau să se consacre cu totul lecțiunilor noastre. Sosi dar din Elveția d-ra Marie Bornand, prima institutoare […]. D-ra Marie ne dădea deci lecții de cele două limbi, franceză şi germană, piano, desen şi istoria sfântă […]. Am redactat după istorisirea ei tot Testamentul Vechi, iar din cel nou am învățat pe dinafară Evanghelia lui Marcu şi a lui Ioan şi am citit cu comentarii pe Matei şi Luca.*

La 8 eram în clasă, cu dânsa în capul mesei celei lungi. Cei mari începeau, cei mici soseau şi se aşezau fiecare cu caietele lui, urmându-ne pe rând lângă institutriță şi trecând în urmă la celălalt căpătâi, ca să prepare pe a doua zi.

LR, LXVI, nr. 4, p. 481–489, Bucureşti, 2017

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

educată, la rândul ei, de bunica maternă, boieroaică ţinutaşă din Oltenia, Sabina Cantacuzino a beneficiat de toate condiţiile pentru a-şi însuşi limba română în varianta locală. În plus, optând pentru viaţa la ţară, în absenţa unei locuinţe în Bucureşti, Brătienii au avut în casă personal recrutat de pe moşie sau din împrejurimi. De la ţăranii angajaţi la curte, copiii au deprins „vorbe" specifice civilizaţiei rurale şi chiar rostiri definitorii pentru Muntenia. Dintre acestea din urmă, menţionăm prepoziţia *după*, în locul compusului *de pe* (Ionică 1984: 183), confundat, prin rostirea muntenească dură a celui de al doilea component, *pă*, cu omofonul *după* din ***după*** *prânz,* ***după*** *mine* etc.: *totul trebuia refăcut, hârtia* ***du pă*** *pereţi…* (I, 237); *prizonierii* ***du pă*** *front* (*ib.*, 94); *zăpada* ***du pă*** *trotuare* (*ib.*, 62); *nu s-a luat nimic* ***du pă*** *moşie* (*ib.*, 218); *întorcându-mă* ***du pă*** *luncă* (II, 54); *inscripţia* ***du pă*** *piatră* (*ib.*, 100); pronunţii învechite, regionale ale unor împrumuturi neologice timpurii: *danţa* < germ. *tanzen*: *văzu celelalte fete* ***danţând*** (I, 32); *product(e)* s.n. pl. < germ. *Produkt*: *Tata îi trimetea la mânăstire* ***producte*** *gospodăreşti*[3] (I, 70); *punt(uri)* „punct(e)" < lat. *punctum*: *perne cusute pe canava în* ***punturi*** *mici* (II: 96): cuvinte de diferite origini ori semantisme învechite: *adăsta* vb. „a aştepta" < lat. *adastare* (cf. ***A adăsta*** *ca mortul colacul* – Zanne, P VI, 518; *Chiajna* ***adăsta*** *pe boierii moldoveni* – Al. Odobescu, după DA): *Doamna Pherekyde crezu că este vorba de un prânz de familie şi* ***adăstă*** (II, 216). Verbul, învechit şi regional (v. DEX s.v.), supravieţuieşte, astăzi, la nivel dialectal, în Muntenia (v. DGS I s.v.); *cuvânt* „motiv, pretext" < lat. *conventum*: [Referitor la refuzul unor

Multă disciplină domnea în clasa noastră şi bunul obicei de a ne izola în noi înşine pentru a putea, simultan, lucra cu toţii, cot la cot, la aceeaşi masă unde se făceau dicteele, se recitau lecţii şi se explicau reguli care nu priveau decât pe fiecare din elevi. Preţioasă gimnastică pentru restul vieţii!

Pentru clasele primare române, venea din Piteşti un tânăr profesor, domnul Athanasiu, de trei ori pe săptămână… După un an şi jumătate, am trecut cele patru clase primare, căci eram îndeajuns preparaţi la cele mai multe materii de mama (I, 102–103). *Încă din 1876 se hotărâseră părinţii a părăsi Florica pentru educaţiunea noastră. Institutriţa şi profesorii din Piteşti nu mai erau suficienţi. D-nii Păiş şi Trifonescu succedaseră d-lui Athanasiu când intrasem în liceu. D. Păiş, foarte bun profesor, era tipul desăvârşit al intelectualului fără educaţiune, cam primitiv, şi noi, deşi respectuoşi la lecţii, pufneam de râs când, prin vorbele şi deprinderile lui, ieşea prea din cale afară din preceptele admise.* (*ib.*, 138) [La Bucureşti] *toată viaţa s-a organizat din îndoitul punct de vedere al muncii tatei şi al studiilor copiilor. D-ra Marie Bornand plecase… Părinţii, cu toată modestia mijloacelor… nu admiteau economii când era vorba de instrucţiunea noastră. Dl. C. F. Robescu le recomandase doi profesori pentru mine: d. Mirescu pentru partea ştiinţifică, d. Stoicescu pentru cea literară, unul pentru surorile care făceau clasele primare şi un repetitor pentru băieţii care trebuiau să meargă la liceu. Munceam toţi din răsputeri… excesiv, am fost foarte obosite după bacalaureat* (*ib.*, p. 140).

[3] Neologismele citate circulau în sec. al XIX-lea în aceste variante care, de altfel, se întâlnesc în operele unor scriitori din Muntenia şi Moldova (şi nu numai!): *Toate aceste* ***punturi*** *luminoase sunt locuite de oameni* (N. Filimon, *Opere*, II, 22 – după DA); *Nu ştiu până la ce* ***punt*** *iepurăria* [= frica] *poate degrada pe un om* (C. Negruzzi, 1991: 140); *dacă ceri carte înainte d-a socoti* ***puntele****, ce-mi pasă mie!* (Delavrancea, S., 135, după DLR s.v. III.3.); ***S-a danţat*** *cu zelul obişnuit în Viena*. (Eminescu, *O.*, XII, 65, după DLR s.v. *dansa* 1.) *O staţiune unde te plictiseşti până la înecăciune, dacă nu ştii* ***danţa*** (Caragiale, *O.*, IV, 183, după DLR *ib.*).

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

cereri în căsătorie]: ***Cuvintele*** *ce dădeam părinților aveau aprobarea lor şi nimic nu se schimbă* (*ib.*, 211); *drept* „dreptate” < lat. *directus* v. DLR s.v. 2. (înv., rar): *Cu timpul, pasiunile se potoliră şi francofilii cei mai pasionați, fiindcă aveau* ***dreptul*** *de partea lor, se muiară când au fost definitiv învingători* (I, 191); *dulceață* s.f. „blândețe, bunătate” < *dulce* (*În ochii ei străluceşte* ***dulceața*** – Negruzzi S I, 289, după DLR): *Fiul lor era şi dânsul bătrân, dar cu o inimă caldă şi o* ***dulceață*** *în relațiunile lui care încântară pe frați* [ai autoarei] (II, 192); *frânge* [d. oase] „a rupe, a fractura” < lat. *frangere*, după DA, atestat, începând cu limba veche, până la Creangă (A, 26: [Din pădure, lucrătorii] *veneau câte c-un picior* ***frânt***): *Nicu* [bolnav], *cu piciorul* ***frânt*** *de un glonț...* (II, 217); *grai* „vorbă, cuvânt”, postverbal din *grăi* (< bg. *graja*, scr. *grajati*) în expr. *a schimba ~ul* „a anula o hotărâre”: *Această idee a unui român să scoată familia Brătianu şi, mai ales, pe mama* [din casă] *... mă revolta* […], *mă adresai generalului Coandă, care, indignat, l-a făcut* ***să schimbe graiul*** *şi să renunțe* (I, 198); *încheia* < lat. *inclavare*, refl. în expr. *a se ~ codrul* „a înfrunzi în întregime, deplin”, confirmată, pentru sudul Munteniei (jud. Giurgiu – într-o sursă recentă: DGS II s.v.): *Aici primăvara se arată foarte frumoasă, codrul* ***s-a-încheiat****, privighetori, cuci şi grauri cântă…* (*ib.*, 54); *masă* s.f. pl. *mese* (< lat. *mensa*) „față de masă” (DLR înv. şi reg.): [La Florica] ***mesele*** *şi şervetele, de calitate foarte frumoasă, şi otrepăria din casă era proverbială* (I, 53); *mănunchi* „buchet de flori”: *Nu cunoştea arta de a întocmi* ***mănunchiuri*** (I, 38). De fapt, unele dintre cuvinte au un semantism propriu ariei sudice şi, de la caz la caz, cu unele reverberații în alte zone: *lac* s.n. (p. ext.) „cantitate mică de apă vărsată într-o încăpere”, încă, foarte frecvent în partea sudică a țării (DGS II s.v. 2): *În camera de baie au păşit cu grijă printre* ***lacurile*** *de apă* (II, 204). Cu semantism învechit apare *sculă* s.f., de obicei la pl. *scule* înv. şi pop. „giuvaier, bijuterie” < et. nec.: [Regina] *şi-a dat de la gât şirul de mărgăritar… fără a mai vorbi de* ***sculele*** *de familie ale Hohenzollernilor* (*ib.*, 161); de asemenea, etimologic, este folosit *tăbărî* [d. armată] „a aşeza *tabăra*”, formație internă, cel mai târziu citat din DLR fiind extras din Teodorescu, PP, 67 (*Florile n-au înflorit, / Ci oştile* ***au tăbărât***): *Tata ținea să-i arate unde* ***tăbărâse*** *Tudor Vladimirescu* (I, 65); formații interne, respectiv, creații lexicale provenind din zonă: *cotiş* s.n. „cotitură” (< *cot*), în DA, cu două consemnări din Muntenia (Gr. Alexandrescu şi B. Delavrancea şi cu precizarea lui Sextil Puşcariu, LR I, 400: *În Muntenia… la zig-zag i se zice* ***cotiş***): *Fiecare* ***cotiş****, fiecare grup de brazi, fiecare livadă alcătuieşte un colțişor al parcului admirabil care leagă natural Braşovul de Predeal* (II, 248); accepții necunoscute altor arii dialectale: *nenorocit* adj., cu semantismul specific muntenesc „blestemat, ticălos”: *Între alte idei fixe, cea mai* ***nenorocită*** *pentru copiii lor, a fost mania de a nu ieşi nici vara din Bucureşti* (*ib.*, 80).

Adverbul *mai*, ca şi prepoziția semnalată, prin topică, reproduce o particularitate strict muntenească, întrucât precedă pronumele atunci când acesta apare în construcție cu verbul (Ionică 1984: 182): ***Mai*** *vă atrag luare-aminte asupra*

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

greşelii… (*ib.*, 320). *De vrei să mă omori, omoară-mă aici, nu* ***mai*** *mă târî pe stradă* (*ib.*, 322).

Memoriile atestă destule împrumuturi turceşti, dintre care, ulterior, unele vor fi abandonate în favoarea neologismelor (romanice sau a creațiilor interne): *cat* s.n. „etaj", cu mențiunea că a existat în uz *catul de jos* sau *catul întâi* „parter" (v. DA s.v.): *Biblioteca de la al doilea* ***cat*** [= etajul întâi], *într-adevăr frumoasă* (II, 290); *cirac* s.m. „discipol, elev" < tc. *cirak*: *Doctorul Pinar o îndreptase la* ***ciracul*** *lui, doctorul Cantacuzino* (*ib.*, 159); *zor* s.n. art. *~-ul*, în expr. *cu ~* loc. adv. „urgent" < tc. *zor*: *A trebuit să-l scoată şi să-l ducă* ***cu zorul*** *la palat* (*ib.*, 322); *mare ~* „grabă, urgență": *Când am pornit spre Bucureşti a fost* ***un mare zor*** *care ne-a zăpăcit îndestul…* (I, 137); *plimbare* (înv.) „loc de promenadă" (v. DLR s.v. 2.): *La Sinaia, aproape toate vilele părăsite şi minate… cimitirul german, aşezat ca o sfidare între Cazinou şi* ***plimbarea*** *spre Castelul Peleş* (II; 247).

Elementele lexicale inedite nu lipsesc, fără să putem preciza dacă reprezintă creații auctoriale sau au circulat în epocă, dar nu au fost înregistrate: *institutriță* s.f. „institutoare", probabil o transpunere în limba română a francezului *institutrice*: *Era ocupat a vorbi nemțeşte despre literatură cu* ***institutrița*** (I, 146); *otrepărie* s.f. colect. „cârpe de bucătărie" < *otreapă*: : [La Florica] *mesele şi şervetele, de calitate foarte frumoasă, şi* ***otrepăria*** *din casă era proverbială* (I, 53); *ramolisit* adj. „ramolit": *Apucat de scurt a scris o a doua scrisoare dezmințind pe cea dintâi* (***Ramolisit****?*) (II, 320). Adjectivul participial s-ar explica printr-un virtual verb *ramolisi*, probabil o intersectare între *ramolire* şi *ramolisment*; *sfioşa* „a face *sfios* interlocutorul, a-l intimida": *Erau dintre rudele care* ***ne sfioşau*** *mai mult* (I, 74). Verbul s-ar putea analiza ca formație postnominală din *sfioşenie* (cf. DLR s.v.). Câteva lexeme, fără să fie neapărat inedite, înseamnă o mărturie în plus față de atestările precare din dicționare: *țărăni* (refl.) „a se țărăniza", înregistrat ulterior în BPh III, 91; IX, 30 (după DLR s.v. „rar"): *Parte dintre copiii Băltenilor* ***s-au țărănit*** (I, 77).

Câteva cuvinte prezintă sensuri inedite: *fățişă* adj. f. „prezentabilă, frumoasă": *O soră de caritate, de o vârstă oarecare, înaltă,* ***fățişă****, distinsă…* (II, 244); *fiori* s.m. pl. „frisoane", sens pus în valoare de contextul care descrie o stare de răceală: *La întoarcere, avea* ***fiori*** *şi s-a băgat în pat…*; *frecături* s.f. pl. [fig.] „neînțelegeri, divergențe, certuri, frecuşuri", semantism absent din DA, care prin glosa *fricțiune* are în vedere „frecție": *Liberalii reveniseră la tata; la început erau încă oarecari* ***frecături*** *şi multe pretențiuni nejustificate din partea lor* (I, 82).

În domeniul de formare a cuvintelor, la categoria verbului, se întâlnesc câteva derivate cu *în-*, unele, inovații în raport cu formele simple: *încădelnița* „a cădelnița": *Preotul care* ***n-a încădelnițat*** *frumos primea o aspră observație* (II, 92), derivarea cu acest prefix cunoscând, în Muntenia, o frecvență neobişnuită (Mărgărit 2009:185–191); altele, incluse în DA, cu foarte puține sau cu mai multe atestări: *îmbrumați* adj. participial m. pl. de la *îmbruma* „a acoperi cu brumă, aici fig.": *Şi cu ochii* ***îmbrumați*** *de lacrimi îngăimai* (*ib.*, 172). Pentru acest verb, DA oferă o singură atestare din Păsculescu, *Lit. pop.*, 54; *înfurişa* refl. „a se furişa": *Chemând pe dl. Ungureanu, care* ***se înfurişa****, îl rugă să facă conferința* (II, 310). Cele

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

două atestări din dicționarul-tezaur provin din Mineiul (1776) şi Teodorescu, PP, 508; ***îngăurit***: *De n-am fi luat seama şi de i-ar fi fost la îndemână,* ***ar fi îngăurit*** *toată mobila* (II, 103). În DA, notațiile verbului provin din Oltenia (HVI) şi din Moldova (*Şez.* IV, 156). Ulterior, în DGS II, se întâlnesc altele din Oltenia şi Muntenia. Astfel de formații coexistă cu variantele simple, concurate de cele cu *în-/întru-*, încă din limba veche, care, de fapt, le vor lua locul: *Cu soldatul* ***armat*** *după mine* (II, 124); *trupe bine echipate şi* ***armate*** (*ib.*, 42) (v. DA s.v. *arma*), cu antonimul corespunzător *nearmați*: *În retragere trebuiau să se lupte* ***nearmați*** (*ib.*, 222); *depărta*: ***Depărtarea*** *de la guvern nu însemna cea de la lupte* (I, 233); *Nu pot să* ***depărtez*** *copilul* (I, 213); *libera*, cu atestări timpurii în limba română (v. DA s.v.) a dezvoltat paralelismul vechi/nou, respectiv, *libera* (< fr.) – *elibera* (< lat.): *Atunci* ***au liberat*** *şi pe doamna Maria Berindei, arestată de germani* (II, 283); *sat întemeiat de robi la* ***liberare*** (II, 96); *Mai toți internații* ***liberați*** (*ib.*, 72).

Rememorarea amintirilor semnalează un fapt interesant din universul rural care atestă apropierea dintre clasele sociale existente, prin întreținerea unor relații pozitive. De aceea, în modul de viață al copiilor şi al boierilor de la curte, unele episoade sunt identice cu cele țărăneşti, prin recuzită şi preocupări, fapt reflectat în vocabular: *După orele de studiu şi pironire pe scaun, ce alunecuşuri pe zăpada de pe deal* ***cu târlia şi copaia!*** (I, 105). (Pentru primul dintre termeni, vezi DGS III s.v. *târlie*; pentru cel de al doilea este neobişnuit transferul acestuia în recuzita jocurilor pe zăpadă, practicate de copiii Brătianu). De altfel, multe obiecte din fondul etnografiei țărăneşti apar în uzul boierilor de la Florica: *Tata se deştepta la ora 4, iarna şi vara* […]. *Îşi prepara singur ceaiul, precum singur îşi făcea tot serviciul personal: aprindea focul, îşi peria şi scutura hainele, îşi golea apa, îşi aducea* ***donița cu apă****. Când vedea că slugile ne făceau aceste servicii, ne chema „beizadelele oltencei”* [= ai Piei Brătianu] (*ib.*, 103). Cu ocazia sărbătorilor de iarnă, deşi în înalta societate fusese introdus bradul cu toate accesoriile lui, [familia Brătianu] *nu se îndepărta de toate obiceiurile băştinaşe ale colindelor Anului nou, stelei, vicleimului,* ***bătaia alviței***[4] (*ib.*, 110). Cadourile oferite cu acest prilej, după moda europeană, erau denumite folcloric, cu un singur cuvânt, preluat din lexicul țărănesc local, *colindețe*: [Tata = I. C. Brătianu] *nu admitea să mute fetele cu dânsul la țară, ci voia să meargă în lume, le dădea din tantiema lui de la Banca Națională rochii pentru balul de la Curte, le împărțea* ***colindețele*** [= astfel se numeau darurile oferite de către țărani colindătorilor, lexem încă actual în Muntenia – v. DGS I s.v. – al căror model îl urmau şi boierii chiar în familiile proprii] *de Moş Ajun* (II, 245).

[4] Obicei specific Munteniei, practicat de Lăsatul secului: *Ştiu că mai demult să făcea treaba asta… Era un bulgăre-aşa de alviță ş-o lega de podină şi să strângea şi bătea… o dădea când la ăla, când la ăla, da numa cu gura, să nu pui mâna, dacă poți să apuci cu gura, muşti din ea, dacă nu, n-ai ce să muşti… Te faci la gură totunica dă alviță, că nu poți s-apuci din ea… Care apucă, apucă, care nu… Auzeam şi eu pă alții care* [zi]*ce* ***„eu am bătut alvița aseară”****…* (TDM II, 171, pct. 704, Păuleşti, comună suburbană din componența Municipiului Ploieşti, jud. Prahova).

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

Alături de acestea, întâlnim forme şi sensuri a căror prezenţă se explică prin cunoaşterea şi utilizarea limbii franceze, în vorbirea limbii materne. În imposibilitatea de a găsi cuvântul necesar în lexicul românesc, autoarea recurge la vocabularul francez, prin traducere, preluare ca atare sau calc. Semantismele neobişnuite ale unor cuvinte „denunţă" provenienţa lor externă: *adânc* adv. „intens, mult", după fr. *profondément*: *Era un om cinstit şi a suferit* ***adânc*** *de slăbiciunea lui, căci ai noştri, la întoarcere l-au scos din viaţa politică* (II, 52). S-ar putea ca în semnificaţia adverbului, limba veche (v. DA s.v. II:2) să se întâlnească cu adaptarea din limba franceză, ambele, deopotrivă, familiare autoarei; *atingător* adj. adv. „emoţionant, impresionant" < fr. *touchant*: *Bătrânii mai ales, erau* ***atingători***, *o lungă viaţă de suferinţă şi asuprire se încheia în ziua aceea* [la Alba-Iulia] (*ib.*, 250). *Scrisoarea era* ***atingătoare*** *şi impresionantă* (*ib.*, 58). DA confirmă caracterul modern al cuvântului, inclus cu accepţie figurativă, după franceză, în Costinescu, *Dicţ.*; *căldură* „temperatură" după fr. *chaleur*: *Tuşea, avea* ***căldură*** *şi dureri în piept* (II, 70). [Mama] *ne lua în camera ei câtă vreme aveam* ***căldură*** (I, 90). [Pe Lia] *a găsit-o cu 40,5*º ***căldură*** (II, 49). ***Căldura*** *crescuse până la delir* (*ib.*, 287). DA înregistrează semantismul s.v. 3., ca şi TDRG (*Tu eşti bolnav, ai* ***căldură***, *Delavrancea*). Singularul cu sens modern, utilizat de autoare nu are legătură cu pl. popular *călduri* (cf. *a avea* ~) preexistent în limbă (v. DA s.v. 3.); *călduros* adv. „din toată inima, cu dragoste" după fr. *chalereusement*: *Fură* ***călduros*** *sărbătoriţi* (II, 199). DA înregistrează adjectivul care i-a premers împrumutului romanic pentru limba veche; *linie* s.f. „rând scris" după fr. *ligne* (v. DLR IV.2): *„Mi-ai dat măsura de ce ai să fii. Este, dar, de prisos s-o simţ cu scrisorile tale, pe care poţi fi sigur că nu le mai citesc". Aceste* ***linii*** *sunt datate de la Florica, unde tata îi scria săptămânal* [fiului care îl dezamăgise] (I, 204): *Acum, după atâţia ani, scriind aceste* ***linii*** *constat că…* (II, 238); *memorie* s.f. în expr. *de tristă* ~, fixată, ulterior, prin glosa corespunzătoare „de tristă amintire": *Acesta era faimosul agent al poliţiei secrete, care la Bruxelles condusese „afacerea Miss Clavel",* ***de tristă memorie*** (I, 127); *trăsură* „automobil", calc semantic după fr. *voiture* 1. trăsură („fiacre"). 2. „automobil": *Toată istoria* ***automobilului*** *era îndreptată în contra ei, crezând că* ***trăsura*** *aparţinea lui Vintilă şi fusese ascunsă la mine* (II, 31). DLR înregistrează calcul s.v. *trăsură* I.2. cu o singură atestare după Iordan, LRA, 487; *zgomot* s.n. „veste, ştire" calc după fr. *bruit*, consemnat în DLR s.v. 4. (începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea): *Cu toate făgăduielile domnului Gigurtu şi* ***zgomotele*** *răspândite intenţionat în public, de eliberare a prizonierului, el rămase închis opt săptămâni* (II, 321). *Ne vorbi de* ***zgomotele*** *de victorie şi succese răspândite de germani* (*ib.*, 88).

În exprimarea autoarei se întâlnesc, în egală măsură, calcurile de structură: *simţimânt*, astăzi învechit, după fr. *sentiment* (v. DLR s.v.): *Tata ţinea* […] *să facă cunoştinţa celei mai de seamă familii româneşti… prin* ***simţimintile*** *ei patriotice dezinteresate* (I, 65); *bună sănătate* după *bonne santé: Atunci, la Cernica* [mitropolitul] *era în* ***bună sănătate*** (II, 109); *bună ştire* „veste bună" după fr. *bonne nouvelle*: *Ajungând la Pasărea, mă urcai repede la Lia şi scurt îi anunţai*

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

buna ştire (*ib.*, 162); *camera de baie* după fr. *salle de bain*: ***În camera de baie*** *au păşit cu grijă printre lacurile de apă* (*ib.*, 204); *neatârnat* adj. „care nu depinde de ceva sau de cineva”, după fr. *independent* (v. DLR s.v., S. Puşcariu, LR, 383): *Pe nimeni n-am cunoscut mai simpli şi mai* ***neatârnaţi*** *în viaţa lor ca pe tata şi pe bărbatul meu* (I, 103); *sala de mâncare* după fr. *salle à manger*: *Îndată după ceremonie, 16 din persoanele oficiale au luat dejunul cu Ionel şi Eliza în* ***sala de mâncare*** (*ib.*, 265); *Pacea fu parafată în* ***sala de mâncare*** *de la Cotroceni* (II, 199). Ca semicalc de structură am identificat *presimţământ*, după fr. *pressentiment. Un* ***presimţământ*** *îmi spunea că nu era vorba de un simplu interogatoriu* (II, 40); *închiloza* vb. după *ankyloser*: *Gloanţele* ***închilozate****-n oase rămaseră acolo* (*ib.*, 286). Numeroase sunt cazurile de calcuri frazeologice, adaptări, traduceri: *a-şi aduce amiciţiile* după *envoyer* (*faire, transmettre*) *ses amitiés*: *Venea la mine să ceară ştiri de toţi ai noştri şi* ***să-mi aducă amiciţiile*** *familiei lui* (*ib.*, 60); *a face cunoştinţa cuiva* după *faire la connaissance de quelqu'un; Jeanne a venit la Bucureşti* ***să facă cunoştinţa mamei*** (I, 191); „a face scuze după *faire des (ses) excuses*: *Mi-****a făcut scuze****, a declarat că nu mai cere nimic* (*ib.*, 68). *A început să-i spună vorbe cam aspre… Aşa* ***se făceau*** *atunci* ***scuzele*** (*ib.*, 70); *a face o conferinţă* după *faire une conférence*; *a face mari laude* după *faire des eloges*: *Făcu mari laude contelui de Saint-Aulaire* (II, 203), *a-şi lua baia* după *prendre son bain*: *După ce-şi făcea plimbarea*, [tata] ***îşi lua baia*** (I, 103); *După munca fizică* [tata] ***lua o baie*** *foarte caldă* (*id., ib.*); *a visa de*, construcţie străină limbii române: *Noaptea săream din pat* ***visând de tropotul trupelor*** *inamice, de muzicile lor, de zgomotul maşinilor* (I, 31) după fr. *rever de…*

În domeniul morfologiei semnalăm câteva forme verbale iotacizate: *să văz, să vază*: *Insista grozav* ***să ne vază*** (I, 210), forme verbale regionale: *dedese, detese, dete* (v. DLR, s.v.): *Îi* ***dedese*** *în judecată… cerând să nu-l înlăture după* [sic!] *lista făuritorilor României mari* (*ib.*: 193). *Împrumută patru galbeni pe care îi* ***dete*** *toţi* (*ib.*, 56); numeralele colective munteneşti: *câteşipatru*: *Ei odihnesc* ***câteşipatru*** *în biserică* (*ib.*, 204); *câteşitrei*: *Îi invită pe* ***câteşitrei*** *la restaurant* (*ib.*, 197); o construcţie preluată din franceză: *fiind dat(ă): Nu era cu putinţă ca fiece soldat să poată trimite… tot ce-i plăcuse prin case, mai ales* ***fiind dată*** *lipsa de trenuri* (II, 64). *I-am spus că* ***fiind dată*** *schimbarea lui de părere, el trebuie să-şi ia răspunderea* (II, 311). Ulterior, construcţia, reproducând fr. *étant donné* a fost adoptată în var. inversă în limba română literară.

Pentru sintaxă, menţionăm *de*, conjuncţie: *Popa Cristea* […] *s-a dus la arhondaric* ***de*** [= şi] *a băut cu soldaţii* (II, 39). *Eu am pornit* ***de*** *am adus banii* (II, 225).

Foarte interesante sunt comentariile lingvistice ale autoarei care reproduc opiniile proprii sau ale altora, motivate de circumstanţele istorice, în general, sau proprii epocii, în special: *ploaier* s.n., pl. *ploaiere* „umbrelă”, confirmat de DLR pentru Banat şi Transilvania: ***O ploaie*** *torenţială inundă oraşul, cei mai mulţi aveam* ***ploaiere (frumosul termen ardelenesc)*** (II, 250). În perioada domiciliului obligatoriu la mănăstirea Pasărea, în timpul ocupaţiei germane a întregii părţi

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

sudice a țării, chiar şi a capitalei, Sabina Cantacuzino a cultivat relațiile cu localnicii, „fraternizând” sub povara ocupantului, nemilos în calitate de învingător. De la țărani a aflat cu surprindere un cuvânt nou creat pentru a exprima raportul lor cu ostaşii germani: *În lunea Paştilor au scos oamenii la plug. Au ieşit de frică, dar sunt convinşi că pe locuri arate cu aşa păcat nu va creşte nimic. Toți îi blestemau şi îi urau din suflet.* ***A ghermăni*** *– la ei va să zică „a devasta”* (II, 204). Orice relatare, conversație de război, dacă se impune, este asociată cu un comentariu-semnal. Autoarea ne transmite faptul că la întâlnirea dintre soldații armatei noastre şi localnicii basarabeni, aceştia din urmă i-au denumit *muscalii români*. Şocul denumirii este transmis şi cititorului derutat în fața formulei ad-hoc, constând din asamblarea a două etnii greu de reunit într-un singur tot. Complicația are la bază necunoaşterea sensului local „soldat, ostaş” pentru cuvântul *muscal*, în evoluția limbii române din Basarabia. Autoarea a reținut etimologia populară prin care ostaşii români reproduceau numele generalului Berthelot, „Taica Burtălău”, dată fiind statura impozantă a acestuia, ca înălțime, robustețe şi dimensiune a abdomenului.

După cum s-a observat, „cea mai puternică dintre toate influențele moderne exercitate asupra limbii noastre (începând mai ales, cu secolul al XIX-lea), rămâne indiscutabil influența franceză” (Hristea 1984: 59). Îmbogățirea vocabularului în toate domeniile vieții materiale şi spirituale a dus, implicit, la modernizarea variantei literare a limbii române. Procesul a fost susținut şi de multiplele relații economice, politice, culturale întreținute cu Franța. Volumele memorialistei Sabina Cantacuzino depun mărturie asupra acestuia, evidențiind caracterul bidirecțional al legăturilor culturale româno-franceze, la nivel particular sau general: pe de o parte, prin angajarea de profesori de origine franceză în familiile de boieri, pe de altă parte, prin plecarea tinerilor români la studii în Franța. Cărțile menționate ilustrează o secvență din ampla interacțiune culturală româno-franceză, reflectată în adoptarea şi asimilarea împrumuturilor necesare pentru limba română (Puşcariu, LR, 391), în care rolul elitei intelectuale boiereşti a fost decisiv, fapt insuficient afirmat. Se mai cuvine să subliniem faptul că îmbogățirea limbii prin împrumuturi a prezentat şi avantajul de a stimula creativitatea acesteia (Avram 1993: 23–27), aşa cum rezultă din evoluția ulterioară a limbii române.

IZVOARE ŞI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

Avram 1993 = Mioara Avram, „La créativité et l’«hospitalité» du roumain”, în *Revue roumaine de linguistique*, tome XXXVIII, nr. 1–3, p. 23–27.

B Ph = *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*. Universitatea din Iaşi. Director Iorgu Iordan, Iaşi. Vol. I, 1934 ş.u.

Cantacuzino = Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*. Ediția a III-a revăzută de dr. Elisabeta Simion. Bucureşti, Editura Humanitas. [Vol. I]: *1821–1891*, 2013; [vol. II]: *1914–1919, cu un adaos de însemnări 1870–1941*, 2014.

Costinescu, *Dicț.* = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*. Bucureşti, 1870.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)

DGS I–III = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, Literele *A–C*, Bucureşti, 2009; volumul II, Literele *D–O*, Bucureşti, 2010; volumul III, Literele *P–Z*, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.
DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
Hristea 1984 = Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*. Ediția a III-a revăzută şi din nou îmbogățită. Autori: Mioara Avram, Grigore Brâncuş, Gheorghe Bulgăr, Georgeta Ciompec, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, Rodica Bogza-Irimie, Flora Şuteu. Bucureşti, Editura Albatros.
Ionică 1984 = Ion Ionică, „Subdialectul muntean”, în *Tratat de dialectologie românească.* Coordonator Valeriu Rusu. Craiova, Editura Scrisul Românesc.
Iordan LRA = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”*. [Ed. a II-a]. Bucureşti, [1948].
Mărgărit 2009 = Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor munteneşti actuale*. Bucureşti, Editura Academiei Române.
Păsculescu, *Lit. pop.* = Nicolae Păsculescu, *Literatura populară românească*. Adunată de…, Bucureşti, Librăria Socec, Viena, Gerold, Leipzig.
Puşcariu LR I = Sextil Puşcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*. Prefață de G. Istrate. Note bibliografice de Ilie Dan. Bucureşti, Editura Minerva, 1986.
Şez. = *Şezătoarea.* Revistă pentru literatură şi tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ş.u.
TDM, II = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975.
TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I–III, Bukarest, 1903, 1911, 1924.
Teodorescu, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., Bucureşti, 1885.
Zanne, P. I–X = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, 1895–1912.

UNE «PAGE» DE L'HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE

(Résumé)

Appuyé sur les informations offertes par les mémoires historiques *Din viața familiei Ion C. Brătianu* (2 vol.) signés par Sabina Cantacuzino, fille d'Ion C. Brătianu, l'article se propose de signaler les aspects de la langue parlée par l'auteur, certainement la langue de la classe sociale à laquelle elle appartenait.

L'intérêt pour la langue des mémoires s'explique par l'époque reflétée de création et modernisation de notre langue.

Cuvinte-cheie: colindețe, institutriță, îmbruma, ramolisit, sfioşa, târlie.

Mots-clé: colindețe, institutriță, îmbruma, ramolisit, sfioşa, târlie.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A28114 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:39 UTC)